

การสรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

1. ความเป็นมา

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ได้เลือกโรงเรียนเชิงดาววิทยาคม โรงเรียนบ้านแม่นะ โรงเรียนบ้านรินหลวง โรงเรียนบ้านวังจ้อม โรงเรียนบ้านห้วยเป่า โรงเรียนบ้านเมืองคอง โรงเรียนพัฒนาต้นน้ำขุนคองและโรงเรียนบ้านนาหวาย ซึ่งเป็นโรงเรียนพื้นที่เป้าหมายในการศึกษาวิจัย เรื่องการศึกษาความต้องการและแนวทางในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตของโรงเรียนในอำเภอเชิงดาว โดยมุ่งให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งครู นักเรียน ผู้ปกครอง ศึกษานิเทศก์วิเคราะห์และพัฒนาตนเองในการแก้ปัญหา พัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารจัดการห้องสมุดของโรงเรียน ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อโรงเรียนผู้ของเล็ก ภายใต้บริบทของโรงเรียนโครงการวิจัยนี้เริ่มต้นในเดือนกุมภาพันธ์ 2547 และสิ้นสุดโครงการ ในเดือนสิงหาคม 2548 รวมเวลา 1 ปี 10 เดือน โดยมุ่งให้ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้เกี่ยวข้องได้ร่วมกันค้นหาสภาพที่เป็นจริง และศึกษาสภาพของห้องสมุดของโรงเรียน รวมทั้งเหตุปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและเอื้อต่อการดำเนินการห้องสมุดโรงเรียน และร่วมกันค้นหาความต้องการและแนวทางในการพัฒนาห้องสมุดของโรงเรียนให้เป็นห้องสมุด ที่มีชีวิตบนพื้นฐานบริบทของโรงเรียน โดยใช้กระบวนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทและศึกษาสภาพของห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชิงดาว จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและเอื้อต่อการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชิงดาว จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาความต้องการในการพัฒนาห้องสมุดของโรงเรียนในอำเภอเชิงดาว จังหวัดเชียงใหม่
4. หาแนวทางในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตของโรงเรียนในอำเภอเชิงดาว จังหวัดเชียงใหม่

3. วิธีการดำเนินงาน

ในการดำเนินการศึกษา ใช้วิธีการจัดเวทีสาธารณะ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่มย่อย การใช้แบบสอบถาม การศึกษาดูงาน การอบรมเชิงปฏิบัติการ รวมทั้งการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งแหล่งข้อมูลที่ได้ศึกษา ได้แก่ ผู้บริหาร คณะครู นักเรียน ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้นำชุมชน

การเก็บรวบรวมข้อมูลในระยะแรก ซึ่งมุ่งศึกษาบริบทของห้องสมุดโรงเรียน ทั้งด้านสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนา ซึ่งได้ดำเนินการในเดือนกุมภาพันธ์ 2546 – ธันวาคม 2547 จากนั้น ได้มีการศึกษาแนวทางในการพัฒนารูปแบบของห้องสมุดมีชีวิตที่โรงเรียนในกลุ่มเป้าหมายต้องการ โดยมีการร่วมกันกำหนดตัวชี้วัดสำหรับการประเมินห้องสมุดมีชีวิตร่วมกัน มีการนิเทศติดตามการดำเนินงานการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนแห่งละ 2 ครั้ง และกิจกรรมสุดท้าย คือ ได้จัดการอบรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อพัฒนารู้ให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดของห้องสมุดมีชีวิต โดยมีการให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคศึกษาดูงาน 1 ครั้ง โดยมีการประเมินผลจากการใช้แบบสอบถามปลายเปิดและการสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วมของครูที่เข้าร่วมการอบรม ซึ่งในขั้นตอนนี้ก็เก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนมกราคม – สิงหาคม 2548

4. สรุปผลและอภิปรายผล

1. สภาพบริบทของห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว

ห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ส่วนใหญ่ยังไม่มียาคารห้องสมุดเป็นของตนเอง นอกจากโรงเรียนเชียงดาววิทยาคมและโรงเรียนบ้านแม่ณะ ลักษณะของห้องสมุดจะเป็นห้องเรียน ในอาคารเรียนที่ปรับมาใช้เป็นห้องสมุด และส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก เป็นโต๊ะไม้เพียงพอลงถาวรบริเวณข้างโรงเรียน โต๊ะ เก้าอี้และชั้นวางหนังสือยังขาดแลสภาพห้องก็แสงสว่างไม่เพียงพอ จำนวนหนังสือยังมีน้อย อยู่ในสภาพเก่าและชำรุด ประเภทของหนังสือยังไม่มีความหลากหลาย ส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือแบบเรียน ด้านบุคลากรที่รับผิดชอบดูแลงานห้องสมุดส่วนใหญ่ เป็นครูในโรงเรียนที่ได้รับมอบหมายจากผู้บริหารให้มาดูแลแต่งงานประจำ คือ งานสอน ดังนั้นจึงไม่ค่อยมีเวลาที่จะมาบริหารจัดการห้องสมุดได้เต็มที่ รวมทั้งส่วนใหญ่ไม่ได้รับความรู้เกี่ยวกับงานด้านบรรณารักษ์ จึงทำให้มีผลต่อการดำเนินงานห้องสมุดและการบริการแก่นักเรียน นอกจากนี้ยังพบว่างบประมาณที่จะมาสนับสนุนงานด้านห้องสมุดในแต่ละปีมีน้อยมาก โรงเรียนจะต้องรับผิดชอบในการจัดหางบประมาณมาสนับสนุนด้วยตนเอง ยกเว้นโรงเรียนเชียงดาววิทยาคมและโรงเรียนบ้านแม่ณะที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากมูลนิธิและองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้เพราะเป็นโรงเรียนประจำอำเภอและโรงเรียนประจำตำบล นอกจากนี้

ยังพบว่านักเรียนส่วนใหญ่ยังไม่มีความตระหนักในคุณค่า ความสำคัญของห้องสมุดและการรักษาหนังสือ ในส่วนของสื่อและอุปกรณ์ที่จะสนับสนุนงานของห้องสมุด เช่น โทรทัศน์ เครื่องเล่นวีดีทัศน์และสื่อด้านเทคโนโลยีสารสนเทศยังขาดแคลนมาก สำหรับด้านการบริหารจัดการของห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว นอกจากโรงเรียน 2 โรงเรียนที่กล่าวถึงแล้วข้างต้น พบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ยังไม่มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบที่ชัดเจน และมีการจัดกิจกรรมส่งเสริมงานด้านห้องสมุดน้อยมาก ยังขาดการมีส่วนร่วมของนักเรียน ชุมชน และผู้ปกครองในการบริหารจัดการ ยังคงอยู่ในความรับผิดชอบของผู้บริหารและครูในโรงเรียนเท่านั้น

2. สภาพปัญหา ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและเอื้อต่อการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียน

ปัญหาที่พบในการดำเนินการของห้องสมุดโรงเรียน มีหลายประการ ได้แก่ สภาพของห้องสมุดที่ไม่เหมาะสมทั้งในด้านขนาด ความเป็นสัดส่วน งบประมาณห้องสมุดมีไม่เพียงพอ บางแห่งก็ไม่มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของครูด้านการบริการยังไม่เหมาะสม ครูยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการบริหารจัดการห้องสมุด ขาดแคลนงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ในการบริหารจัดการห้องสมุด นักเรียนยังขาดความตระหนักในคุณค่า ความสำคัญของห้องสมุดและการอ่านหนังสือ

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคสำคัญ ในการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียน ได้แก่ งบประมาณ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบไปถึงเรื่องอื่น ๆ ทำให้โรงเรียนไม่สามารถสนับสนุน ส่งครูเข้ารับการอบรมด้านห้องสมุด รวมทั้งการจัดหาหนังสือต่าง ๆ มาบริการนักเรียนได้ต่อเนื่องและทันสมัยได้ ปัจจัยอีกประการหนึ่ง คือการขาดแคลนครู ด้วยเหตุที่ว่าในโรงเรียนเกือบทุกแห่งจะพบว่าครูมีภาระงานสูงมากทั้งงานสอน งานธุรการ อันเนื่องจากการลาออกจากราชการก่อนการเกษียณอายุราชการ จึงทำให้ครูมีน้อย ดังนั้นเมื่อต้องรับผิดชอบทั้งงานสอน งานธุรการและงานห้องสมุด จึงทำให้การบริหารจัดการไม่มีประสิทธิภาพ ปัจจัยที่ค้นพบอีกประการหนึ่ง คือการมีกิจกรรมร่วม ซึ่งหมายถึงทั้งนักเรียนและชุมชนยังไม่มีในสวนนี้ ดังนั้นจึงทำให้การพัฒนาเป็นเพียงหน้าที่และความรับผิดชอบของครูและผู้บริหารในโรงเรียนเท่านั้น นักเรียนและชุมชนยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมเท่าที่ควร ในส่วนของปัจจัยภายนอกแต่มีความสำคัญต่อการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียน ก็คือสภาพทางเศรษฐกิจและการศึกษาของชุมชน พบว่าชุมชนส่วนใหญ่ที่โรงเรียนตั้งอยู่เป็นชุมชนที่มีสภาพเศรษฐกิจต่ำ ผู้ปกครองนักเรียนมีฐานะยากจน รวมทั้งมีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำ ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ปกครองในด้านนี้จะเข้าใจถึงความสำคัญของการพัฒนาห้องสมุดหรือการสนับสนุนด้านงบประมาณ จึงเป็นได้ยากมาก

ปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียน ได้แก่ แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน โรงเรียนทุกแห่งในพื้นที่เป้าหมายที่ทำการศึกษานี้ ล้วนแต่มีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติ ด้านดิน น้ำ ป่าที่สำคัญ ๆ ของจังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังมีแหล่งความรู้ด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่หลากหลาย ซึ่งแหล่งเรียนรู้เหล่านี้ สามารถที่จะนำมาจัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ อุทยานการเรียนรู้ที่สนับสนุนงานของห้องสมุดโรงเรียนได้เป็นอย่างดี ซึ่งการดำเนินการก็คงต้องร่วมกับชุมชนในพื้นที่นั้น ๆ

3. สภาพความต้องการในการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียน

ผลการศึกษาสภาพความต้องการในการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว ในประเด็นหลัก ๆ พบว่าด้านสถานที่ ต้องการมีห้องสมุดที่เป็นสัดส่วน มีขนาดที่เหมาะสม หนังสือในห้องสมุดควรจะมีปริมาณที่เพียงพอ และมีความหลากหลาย มีความทันสมัย ด้านบุคลากร ต้องการที่จะให้มีครูประจำห้องสมุดที่มีความรู้ ความเข้าใจในการบริหารจัดการห้องสมุด โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับห้องสมุดมีชีวิต และครูจะต้องมีเวลาให้บริการนักเรียนอย่างเพียงพอด้วย ผู้บริหารควรจัดหางบประมาณมาสนับสนุนตามความเหมาะสม ส่วนของนักเรียนจะต้องส่งเสริมความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของห้องสมุด การอ่าน รวมทั้งการใช้บริการห้องสมุดที่ถูกต้อง การมีส่วนร่วมในการบริหาร ห้องสมุด ด้านการบริหารจัดการ ต้องการให้จัดทำระเบียบการใช้ห้องสมุดที่มีระบบและมีประสิทธิภาพนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง และความต้องการที่จะต้องพัฒนาอย่างเร่งด่วน และดำเนินการในการศึกษาในโครงการนี้มี 4 ประเด็น คือ การพัฒนาบุคลากร / ครูที่รับผิดชอบดูแลงานห้องสมุดโรงเรียน ศึกษารูปแบบการพัฒนาความต้องการห้องสมุดตามความพึงพอใจของนักเรียน จัดทำตัวบ่งชี้คุณภาพของห้องสมุดมีชีวิตของโรงเรียน เพื่อใช้เป็นแบบประเมินผลการดำเนินงาน และศึกษาแนวทางในการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนในการดูแลรักษาและการให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อจะได้นำมาเป็นข้อมูลในการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนได้

4. แนวทางในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตของโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว

การพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตของโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว ได้เสนอแนวทางที่สำคัญ ๆ ไว้ดังนี้ ด้านงบประมาณ ให้ผู้บริหารประสานงานขอความร่วมมือไปยังองค์การบริหารส่วนตำบล และคณะกรรมการสถานศึกษา ให้การสนับสนุนในการระดมทุนในรูปแบบต่าง ๆ และให้เปิดห้องสมุดโรงเรียนเป็นห้องสมุดชุมชน นอกจากนี้ให้มีการจัดทำโครงการรับบริจาคหนังสือจากหน่วยต่าง ๆ จัดทำผ้าป่าหนังสือ ด้านบุคลากรให้มีการพัฒนาบุคลากรต่อเนื่องและเปิดให้

นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการฝึกงานบริการในห้องสมุด สำหรับด้านการบริหารจัดการ ผู้บริหารควรจัดทำเป็นนโยบายการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตร่วมกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน รวมทั้งจัดหาและใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนทั้งในส่วนที่เป็นสถานที่ ทรัพยากรธรรมชาติและบุคลากรที่เป็นภูมิปัญญา และรูปแบบของห้องสมุดนี้จะพัฒนาในแต่ละโรงเรียนนั้น ให้คำนึงถึงความเป็นไปได้ ความสอดคล้องกับศักยภาพและบริบทของโรงเรียน โดยนำเอาความต้องการของนักเรียน ชุมชนเข้ามาเป็นฐานในการคิดค้น และประการสำคัญคือจะต้องมีการประเมินผลการบริหารจัดการห้องสมุด โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม ซึ่งควรจะนำตัวอย่างที่คุณภาพของห้องสมุดมีชีวิตที่พัฒนา ซึ่งมี 11 องค์ประกอบไปพิจารณาตามความเหมาะสมด้วย

5. ข้อเสนอแนะ

1. แนวคิดห้องสมุดมีชีวิตจะขับเคลื่อนไปได้ต้องมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรมนั้น ควรจะขยายแนวคิดนี้ไปสู่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ซึ่ง ได้แก่ เทศบาลเมือง เทศบาลตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล เพราะมีงบประมาณอยู่ในมือ หากสามารถชี้แจงให้เกิดความชัดเจนก็สามารถจะจัดทำแผนงาน โครงการขึ้นรองรับงบประมาณได้

2. แนวคิดห้องสมุดมีชีวิต ควรจะเริ่มต้น โดยใช้ห้องสมุดของชุมชนเป็นแกน เพราะเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล สามารถสนับสนุนเงินงบประมาณได้โดยตรงและประชาชนในหมู่บ้านทุกเพศ ทุกวัยได้เข้ามาใช้บริการ ได้ทั่วถึง การโน้มน้าวใจและการขอความร่วมมือง่ายกว่าการจัดซื้อให้ห้องสมุดของโรงเรียน

3. ห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชิงฉวาง มีข้อจำกัดมาก ทั้งนี้เนื่องจากความพร้อมที่แตกต่างกัน โรงเรียนขนาดใหญ่ได้รับงบประมาณมาก บุคลากรเพียงพอ มีอาคารห้องสมุดที่เป็นสัดส่วน อุปกรณ์ด้านเทคโนโลยีครบถ้วน ก็สามารถดำเนินการตามแนวคิดของห้องสมุดมีชีวิตได้ แต่โรงเรียนขนาดกลางและขนาดเล็กมีข้อจำกัดด้านอาคารสถานที่และบุคลากร และงบประมาณจึงทำให้มีปัญหาในการดำเนินการ ด้วยไม่สามารถจัดอาคารห้องสมุดที่เป็นสัดส่วนได้ ครูที่จะดูแลงานห้องสมุดก็ไม่สามารถทำหน้าที่ได้สมำ่เสมอ เนื่องจากการะงานสอนและงานอื่น ๆ มาก หนังสือก็มีแต่หนังสือเก่า ๆ ไม่มีงบประมาณจัดซื้อ ต้องคอยรับการบริจาค ซึ่งการนำแนวคิดของห้องสมุดมีชีวิต ไปใช้ ก็คงต้องเป็นไปในรูปแบบที่ค่อยเป็นค่อยไปและสอดคล้องกับบริบทของโรงเรียน

4. รัฐบาลและผู้เกี่ยวข้องควรจะคัดเลือกโรงเรียนในอำเภอเชิงดาว ประมาณ 1 - 2 โรงเรียน ที่มีความพร้อมด้านต่าง ๆ แล้วพัฒนาให้เป็นต้นแบบของห้องสมุดมีชีวิต แล้วให้โรงเรียนต้นแบบที่เป็นแกนนำแหล่งเรียนรู้ของ โรงเรียนในพื้นที่ ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางที่เป็นไปได้มากที่สุด และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง

5. ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น มหาวิทยาลัยในพื้นที่ ห้องสมุดประชาชนของจังหวัด เป็นต้น จัดบริการห้องสมุดมีชีวิตเคลื่อนที่เข้าไปยังโรงเรียน ชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกล ทั้งนี้ เพราะพื้นที่ในอำเภอเชิงดาวมีภูมิประเทศที่เป็นทั้งพื้นที่ราบและภูเขา หากมีบริการเช่นนี้จะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่งานบริการของห้องสมุด และจะสอดคล้องกับแนวคิดของห้องสมุดมีชีวิต